

Queer: teorija in politika spolnega izobčenstva

*Kaj je torej to deljeno bitje, predstavljeno z jezikom spola?
To je nemogoče bitje; bitje, ki ne obstaja; ontološka šala.*

(Monique Wittig 1992, 81)¹

Simone de Beauvoir je v Drugem spolu opozarjala, da definirati lezbijko z njeno željo po posnemanju moškega pomeni obsodbo na neavtentičnost.² To je bila ena izmed kritik zgodnjih seksologov, ki so lezbijke opisovali kot "neprave ženske" oziroma "psevdomoške". Mnoge sposobnosti in aktivnosti, ki so veljale za izključno moško domeno, so se namreč pri ženskah razumele kot nepristne, le kot oblika "moškega protesta". Nekatero žensko naj bi bile pač nesposobne sprejeti "naravno" žensko vlogo, zato se odločijo za posnemanje moške vloge. Podobno naj bi veljalo za homoseksualnost v celoti; posnemanje heteroseksualnega odnosa z istospolnim partnerjem/ko. Torej homoseksualnost kot neavtentičen odnos – tako zgodnji psihoanalitiki.³ Za žensko je homoseksualnost lahko način, da pobegne svoji usodi ali pa jo sprejme – tako Beauvoirjeva.⁴

V središču lezbične (feministične) misli in akcije je bilo vedno močno prisotno prizadevanje po definiciji, afirmaciji in nenazadnje dokazih o obstoju (avtentične) lezbične identitete – od lezbičnega kontinuuma Adrienne Rich, ki zajema vse žensko identificirane izkušnje skupnosti, do Monique Wittig, ki ugotavlja, da lezbijka ni ženska. Od določitve enoznačne "prave"

¹ M. Wittig, "The Mark of Gender", nav. po Hark, S., "Queer Interventionen", v Marti, M., Schneider, A., Sgier, I., Wymann, A. (ur.), "Querfeldein", *Beiträge zur Lesbienforschung*, Verein Feministische Wissenschaft, Bern-Zürich-Dortmund 1994, str. 213. (So what is this divided being introduced into language through gender? It is an impossible being, it is a being that does not exist, an ontological joke.)

² S. d. Bovoar, **Drugi pol**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1982, str. 178-201.

³ Browning, C., "Changing Theories of Lesbianism: Challenging the Stereotypes", v Darty, T. in Potter, S. (ur.),

Women-Identified Women, Mayfield Publishing Company, Palo Alto, California 1984, str. 23.

⁴ S. d. Bovoar, **Drugi pol**, str. 178-201.

⁵ L. Laps, "Lesbischsein allein genügt nicht", **Ihrrsinn. Eine radikalfeministische Lesbenzeitschrift**, 1995, 11, str. 53-54.

⁶ *Ibid.*, str. 54.

⁷ Nazoren odsev "neobremenjenega" apolitičnega lezbičnega življenjskega sloga, ki se zlahka staplja v mainstream kulturo, je tako imenovani "lesbian chic" devetdesetih. Pomeni pa prezentacijo lezbištva kot enega izmed (modnih) življenjskih slogov, že skorajda na meji populistične sprejemljivosti - lezbijke v filmih, "lezbična estetika" na naslovnicaх etabliranih časopisov (*Newsweek*, *Vanity Fair*).

lezbične identitete – zlasti argument in zahteva separatistk – do nešteti oblik le-te, povezanih z drugimi nezanemarljivimi življenjskimi okoliščinami.

Vse do "Queer Theory" devetdesetih, ki z nonšalantno ugotovitvijo, da originala ni, prinaša nove dimenzije v razprave o že tako problematičnem konceptu identitete. Če ni izvirnika, potem tudi trud po odkrivanju in doseganju (lezbične) avtentičnosti ne more dlje od odkrivanja oziroma vnovične proizvodnje ponaredkov...

RAZVOJ KONCEPTA LEZBIČNE IDENTITETE

V 70-ih teče govor o lezbijkah kot dvojno zatirani manjšini; lezbijke so zatirane kot ženske in kot homoseksualke. Prisotna je politična težnja, ki lezbištvo definira kot feministično prakso, kot način "žensko-identificiranega" življenjskega sloga, politične prakse, ki ima pendant v feministični teoriji.⁵

Lena Laps v članku "Lesbischsein allein genügt nicht" (Biti zgolj lezbijka ne zadostuje) nadaljuje z ugotovitvijo, da sta za osemdeseta značilni dve tendenci; vsebine in oblike lezbične politike in življenjskega sloga se konsolidirajo in hkrati notranje diferencirajo:

- 1) Prva tendenca pomeni nadaljnje iskanje in definiranje lezbične perspektive znotraj feministične oziroma ženske teorije in politike. Sedaj je lezbištvo že obveljalo kot integralen del feminizma, ki se ga le-ta ne more otepati. Zunanji izrazi konsolidacije: profesionalizacija lezbičnih projektov, razvoj infrastrukture, institucionalizirane politične oblike, ki se prepletajo z vladajočo politiko in ji hkrati nasprotujejo.
- 2) Druga tendenca pa pomeni raziskovanje tudi same kategorije lezbištva in kritiko omejene, zožene definicije dominantne, "obče" lezbične perspektive ter poudarja življenjskost – ali avtentičnost – diferenciranih lezbičnih perspektiv, pri čemer upošteva artikulacijo kompleksnih struktur zatiranja. Temu ustrezne naj bi bile tudi lezbične identitete, torej kot posledica skupnih in posebnih potez znotraj same lezbične skupnosti. Tako je nemogoče govoriti o lezbijki ne glede na raso ali etnično pripadnost, antisemitizem, hendikepiranost, razredni izvor, feministično prepričanje, odnos do moškega gejevskega gibanja...⁶ Pojavijo pa se tudi težnje k depolitizaciji oziroma liberalistično-individualni pristop k lezbištvu kot "politiki osvobojenega" življenjskega sloga.⁷

foto Phzllis Cristopher

QUEER THEORY NA KONCU LEZBIČNEGA KONTINUUMA?

⁸ A. Rich, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs, Journal of Women in Culture and Society*, 1980, zv.5, št.4, str. 631-660.

⁹ L. Laps, str. 54.

¹⁰ L. Laps, str. 57.

¹¹ *Pojem transseksualci/ke se uporablja za osebe, ki so z operativnim posegom spremenile biološki spol, v angleškem jeziku "sex". Ker se nekateri ne odločijo za dokončno operacijo v nasprotni spol, čeprav se identificirajo kot pripadniki/ce tega spola, v transseksualni skupnosti vse bolj uveljavlja pojem transgender/ka. Ta pomeni zlasti spremembo družbeno določenega ženskega oziroma moškega spola, v angleškem jeziku torej "gender". Tudi sami transseksualci/ke se raje poimenujejo transgenderji/ke, saj tako poudarjajo, da je biološki spol (sex) sekundarnega pomena, in da so to, kar čutijo in doživljajo, da so – ne glede na telesne spolne značilnosti. Transgenderstvo se povezuje tudi s pojavom "gender-bending", ki pa ni povezan s telesno spremembo spola (operacijo), pomeni pa prav tako – začasno, občasno ali trajno – spremembo spola (gender). Na primer, nekatere lezbijke popolnoma prevzamejo moško vlogo, lahko spremenijo tudi ime, ne pa tudi biološkega spola (sex).*

¹² MTF (male-to-female) transsexual/gender

Ključno besedilo o širitvi kategorije lezbištva, napisano z radikalne protiheteroseksistične perspektive, je gotovo "Vsiljena heteroseksualnost in lezbični obstoj" iz leta 1983 avtorice Adrienne Rich. Richeva analizira različna ravnanja oblasti, ki so bila nujno potrebna za razvoj čustvene in erotične lojalnosti med ženskami – proti moškim. Tako omenja žensko identificirane skupnosti, ki so se pojavljale v zgodovini, ne glede na to, ali je šlo tudi za resnične lezbične odnose.⁸ Genitalna seksualnost torej ne igra pomembne vloge pri odkrivanju različnih oblik "primarne intenzivnosti" med ženskami, tega komaj odkritega potopljenega kontinenta. Na večpomenskem lezbičnem kontinuumu gre za medsebojno povezanost različnih oblik žensko usmerjenega oziroma osrediščenega življenja: na primer ženska prijateljstva, ekonomske in politične zveze, erotično-čustvene zveze. Lena Laps ugotavlja, da je kontinuum, z besedami Judith Butler, pravo "prizorišče preinterpretacij".⁹

Pri zavestnih oblikah lezbičnega življenja Richeva govori o "lezbičnem obstoju"; ta je oblika zavračanja patriarhata, ki ga razume kot temeljni model za vse druge oblike gospodstva. Tako postane v osemdesetih heteroseksizem v razpravah "zgodovinsko prva in temeljna struktura zatiranja". Analiza heteroseksizmu in patriarhatu sorodnih struktur zatiranja (rasizem, antisemitizem, evropocentrizem...) je pomembno prispevala k širitvi pluralnosti lezbične identitete, pa tudi k nemalokrat neobvladljivi razpršenosti v parcialne identitete: afro-nemške lezbijke, hendikepirane lezbijke, lezbične separatistke, feministične lezbijke, lezbijke, ki sodelujejo z geji ali drugimi (praviloma levo usmerjenimi) skupinami, lezbijke srednjega sloja, bele nemške krščansko socializirane lezbijke, migrantke, Judinje, lezbijke iz nekdanje vzhodne Evrope, sadomazo lezbijke, debele lezbijke, lezbijke, ki spijo z moškimi, mlade lezbijke, lezbijke raznih ras... Vse naštetje identifikacije pa se začnejo "v imenu..."¹⁰, saj je lezbičnost primarna oziroma izhodiščna točka formulacije – najprej in predvsem sem lezbijka.

V to življenjsko kompleksnost identitet posežejo devetdeseta s queer politiko, s transseksualci/kami oziroma transgenderji/kami.¹¹ Queer prepričanja po dolgem času zopet zatresejo težko pridobljena tla pod nogami lezbične/gejevske/feministične teorije, prakse, akcije in gibanj, saj postavijo v središče razprav tudi sam koncept spola, kaj šele spolne usmerjenosti. Tudi zatekanje k temeljnim, pomensko že močno izropanim definicijam najprej-in-predvsem-sem-lezbijka ali najprej-in-predvsem-sem-ženska ne zagotavlja več "varnosti" navidezno etabrirane avtentičnosti marginalnih identitet. MTF transgenderke¹² se

razodevajo kot lezbijke in konec osemdesetih povzročijo nezasišlan revolt zlasti v lezbično separatistično usmerjenih skupnostih. Separatistke obsodijo lezbične transseksualke kot zadnji podli poskus moških, da bi se infiltrirali v ločene ženske skupnosti in jih "načeli" od znotraj. Transseksualni trojanski konj je "razkrinkan": transseksualke niso "naravno" rojene ženske in zato nimajo pravice do vstopa v lezbično/žensko sceno. Do avtentičnosti z razvpitim (patriarhalnim, heteroseksističnim!) argumentom o "naravnosti"? Kdo še verjame (sme verjeti!) v naravne spolne vloge, naravni spol, naravno spolno usmerjenost? V izvorno lezbijko ali geja? Kdo lahko še odmisli razkrinkano igro vsakdana spola in seksualnih identitet, ki ga travestija – kot "najpristnejša" oblika homoseksualne camp subkulture –, zmelje v veseli proizvodnji ponaredekov?

Najbolj znana teoretičarka radikalne queer prakse je gotovo Judith Butler s prepričanjem, da spol oziroma binarno nasprotje moški-ženska ni nikakršno naravno dejstvo, temveč kulturna konvencija in performativna kategorija. Slednje pomeni: to, kar poimenuje spol, ga istočasno tudi proizvaja, postavlja na prizorišče. In nikakor ne zavestno, očitno, temveč v konvencionalnem, nenehnem ponavljanju. Govoriti o spolu pomeni delati spol. "Spol je ponavljanje kulturnih konvencij, vsiljenih telesu, ki si ga človek ni izbral."¹³

To pa je tudi argument transseksualcev/k: sami si izberemo spol in spolno usmerjenost – ali pa nič od tega... Nekako tako je mogoče povzeti idejo knjige Kate Bornstein, ameriške queer teoretičarke, transseksualne lezbijke in spolne izobčenke: "Gender Outlaw: on men, women and the rest of us."¹⁴ Bornsteinova, pred operacijo spola heteroseksualni moški in po njej lezbična ženska, se danes ne identificira ne kot moški ne kot ženska, marveč kot "mi drugi", ostanki spolne identitete, spolni izobčenci/ke.

QUEER TEORIJA

Michael Warner je uvodni esej k temi Queer Theory v reviji *Social Text* poimenoval "Fear of a Queer Planet".¹⁵ Strah pred queeri je, tako Warner, vezni člen sodobne družbene teorije od Habermasa prek Giddensa do Beardeuja in Luhmanna: vse njihove razlage družbenega sveta odlikuje skorajda neomajna sposobnost marginalizacije queer spolnosti.¹⁶

Kaj pravzaprav prinaša queer kot praksa, teorija, akcija, gibanje? Treba se je pozabavati že s samim izrazom, kateremu je kljub pestrosti težko najti ekvivalent v slovenskem jeziku¹⁷. Queer kot adjektiv v ameriški angleščini pomeni nenavaden, svojevrsten, čudaški, komičen, rahlo nor, vendar pa tudi:

pomeni spremembo moškega v ženski spol in narobe: FTM (female-to-male) transsexual/gender pomeni spremembo ženskega v moški spol.

¹³ J. Butler, "Ort der politischen Neuerhandlung – Der Feminismus braucht 'die Frauen', aber er muss nicht wissen, 'wer' sie sind", na **Frankfurter Rundschau** 27. 7. 1994, nav. po L. Laps, str. 62.

¹⁴ K. Bornstein, **Gender Outlaw. On men, women and the rest of us**, Vintage Books, New York 1995.

¹⁵ M. Warner, "Introduction: Fear of a Queer Planet", **Social Text**, 1991, 4, str. 3-17.

¹⁶ *Ibid.*, str. 4.

¹⁷ Zaradi pomensko neustreznih – in neveljavljenih – slovenskih pojmov zvečine uporabljam izvorne angleške pojme: *queer, straight, butch in podobno.*

¹⁸ *Zanimiv je še pomen-ski sklop "to be in Queer Street"; biti v (denarni) stiski, zadolžen. Podrobnejša razlaga pojma v slovarjih: A. Grad, R. Škerlj in N. Vitorovič, **Veliki angleško-slovenski slovar**, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1989, str. 760 in Hornby A. S., **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**, Oxford University Press 1986, str. 687.*

¹⁹ S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 210.

²⁰ O razlagi pojma *straight* več v slovarjih: A. Grad, R. Škerlj in N. Vitorovič, **Veliki angleško-slovenski slovar**, str. 1035-1036 in Hornby A. S., **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**, str. 853.

²¹ *Zanimiv je še pomen-ski sklop "straight play", ki pomeni gledališko dramo, brez glasbe in petja – v nasprotju z varietejem. Tudi tukaj obstaja asociacija na travestijo.*

²² S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 210.

²³ *Nav. po S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 211.*

zgrešen, neprimeren, dvomljiv, sumljiv, (posel) na slabem glasu, pijan, homoseksualen, ponarejen, omotičen, bolehen...

Queer kot glagol pomeni: koga peljati v zmoto; napačno prikazati; prekrižati komu račune; kaj pokvariti, uničiti. Dejstvo, da queer pomeni tudi ponarejen denar, je substancialnega pomena – za queer teorijo gotovo.¹⁸

V pogovornem jeziku je queer zmerljivka za homoseksualce; poigrava pa se tudi z asociacijo, da so homoseksualci nekaj takega kot ponarejen denar, ki se zvito oziroma zahrbtno zamenjuje s straight svetom "pravih" moških in žensk.¹⁹ Z drugimi besedami: queeri hočejo opetnajsti "naraven" svet ali red stvari z lažno avtentičnostjo.

Ustavimo se še pri pojmu "straight", ki se tako v ameriški kot tudi angleški, kanadski ali avstralski angleščini uporablja za heteroseksualce in, podobno kot queer, tudi kot zmerljivka. Straight pomeni pristen, pravoveren, pošten, pravilen, na pravem mestu, odkrit, preprost, nezapleten, neponarejen...²⁰ Ironično pomeni straight tudi omejenost, konzervativnost, zaprtost.²¹ Skratka, pravo nasprotje zmedi, "gender trouble" oziroma "spolnemu nelagodju" (v nemškem prevodu), ki jo razglša queer.

Posledica take delitve med straight in queer je primerjava med heteroseksualnostjo in homoseksualnostjo, ki spominja na primerjavo med "naravnim" izvirkom in njegovim ponaredkom.

Tako politični kot teoretični motivi za uporabo pojma queer igrajo na vse naštete pomene in zavestno nasprotujejo "naravnemu redu stvari".²² Umeščanje queera na rob kulture, kot posebneža in čudaka, kot ponarejeni denar uradne valute predstav o spolu in spolnosti, je temeljna strateška točka za motenje dominantnega reda in rušenje prepričanja o naravnosti predstav o spolu in spolnosti.

Queer teorija, neke blizu poststrukturalističnim in konstruktivističnim konceptom kot tudi teoriji simbolične reprezentacije, zahteva vstop v akademski slonokoščeni stolp – vendar pa ne pomeni nikakršne teorije v smislu koherentne znanstvene učne stavbe. Gre veliko bolj za politično in teoretsko-konceptijsko zamisel o rekonceptualizaciji kategorij spola in seksualnosti, ki naj bi premagala vse bolj problematične politike identitete. "Queer teorija poudarja dvojje: konceptualno in spekulativno nove proizvodnje diskurza kot tudi nujno kritično dekonstrukcijo lastnih diskurzov in v njih konstruiranega molka." (De Laurentis 1991, iv)²³

Tako queer obeta tudi kvalitativno drugačnost v primerjavi z dozdajšnjimi gejevskimi in lezbičnimi študijami, ki so največkrat – skromno in tudi nekoliko naivno – zahtevale le svoj kos torte. Te študije so namreč zlahka sprejele, za izhodišče in predmet raziskovalnega procesa, obstoječo dihotomijo homo-

in heteroseksualnost. Pri tem so se zvečine omejile na to, da so zadostile "obči" zgodovini o "great lesbian and gays", pri čemer so pustile meje dominantne organizacije spola in spolnosti povsem nedotaknjene.²⁴ Prav tukaj pa vskoči queer misel, saj postavi pod vprašaj domnevno koherentnost kategorij identitete – lezbične, gejevske, biseksualne, transseksualne in tako tudi heteroseksualnosti kot identitete. Queer je znak, ki ne označuje ničesar, saj ni nobenih referenc, ki bi nas napotile k njemu: queer nadomešča po novem, vse pogosteje v Združenih državah Amerike, samo-definicije, kot so: lezbijka, gej, biseksualec/ka; ne nazadnje tudi presega omenjene kategorije in jim obenem obeta, da jim bo spodkopal ontološka tla pod nogami.²⁵ Queer je poskus "artikulacije pojmov, v kateri se lezbične in gejevske oblike spolnosti lahko razumejo kot oblike upora proti kulturni homogenizaciji, v katerem nasprotujejo dominantnim diskurzom z drugačnimi konstrukcijami kulturnega subjekta". (De Laurentis, 1991)²⁶ Queer torej označuje miselno gibanje, ki se artikulira tudi prek že slišanih zahtev po samorefleksiji, ki jih poznamo iz lezbičnih, gejevskih in feminističnih študij. Tako na teoretični kot politični ravni pa queer presega omenjene študije in zastavlja vprašanje moči:

Kako hetero/homo opozicijo prignati do konca? Kako jo obdelati do kritične točke izčrpanosti in kakšne posledice – materialne, politične, družbene – bo imel temeljni koncept reorganizacije identitet za naše spolno življenje in politiko?
(Fuss, 1991)²⁷

Tako queer misel s posegom v samoumevnost hetero/homo opozicije, katere doslej tudi feministična misel zvečine ni načelnjala, Diana Fuss (1991) postavlja pod vprašaj same temelje modernega v zahodni kulturi in pri tem uporablja svoj "razmeroma decentraliziran" položaj akademske izobčenke.²⁸ To ji omogoča preučevanje "kompleksnih procesov, v katerih se konstruirajo seksualne meje in oblikujejo seksualne identitete kot tudi to, kako se oblikuje politika seksualnosti".²⁹

Kljub znatnim razhajanjem in nekoherentnosti znotraj same queer misli – tako glede empiričnega predmeta raziskovanja kot jasne artikulacije politične orientacije – pa Sabine Hark odčita dve osnovni predpostavki queer teorije in prakse:

- 1) Queer pomeni premik v moderni analizi konstrukcije spola in spolnosti. Ti kategoriji sta bili doslej razumljeni kot posledica nekaterih sodobnih označevalnih, regulacijskih in normalizacijskih postopkov, kar pomeni, da nista predhodnici kulture (in implicira, da sta ustrezno oblikovani znotraj nje), ampak sta nastajali istočasno z njo.³⁰

²⁴ *Ibid.*, str. 211.

²⁵ *Ibid.*, str. 211-212.

²⁶ Nav. po S. Hark, **Queer Interventionen**, str. 212.

²⁷ *Ibid.*, str. 212.

²⁸ *Ibid.*, str. 212.

²⁹ D. Fuss, nav. po S. Hark, str. 212.

³⁰ Podobno argumentira Honegger Claudia v **Die Ordnung der Geschlechter**, 1991. Nav. po S. Hark, str. 212.

³¹ Hall Stuart opisuje to kot napetost med nujno, začasno fiksacijo pomena in njegovo načelno arbitrarnostjo. To pomeni, da je vsaka identiteta, katere fiksacija je nujna, da se sploh vzpostavi, omogoči pomen, kljub temu načelno vedno samovoljna: "Every such position is strategic and arbitrary in the sense that there is no permanent equivalence between the particular sentence we chose, and its true meaning as such. Meaning continues to unfold beyond the arbitrary closure which makes it, at any moment, possible. It is always either over – or undetermined – either an excess or a supplement. There is always something 'left over'." Hall, S., "Cultural Identity and Cinematic Representation", **Frame-work**, 1989, 36, str. 74.

³² L. Irigaray, nav. po S. Hark, str. 213.

³³ Tukaj je mogoče najti razlago tudi za to, zakaj so nekatere etablirane heteroseksualne (zlasti filmske) zvezde postale del lezbične ali gejevskega kampa subkulture. Te zvezde so bile prav tisto sredstvo samoinvencije in možnosti prepoznavanja/uveljavljanja jezika undergrounda, ki je tkal (zlasti predstonewallsko homoseksualno) subkulturo kljub družbenemu zatiranju in nevidnosti v javnosti. V lezbični subkulturi je bilo vedno prisotno prepoznavanje nevidnega

2) V političnem smislu queer postavlja pod vprašaj dejavnosti in družbena gibanja, v katerih je nujni pogoj za sodelovanje homogena identiteta skupine. Gibanja, ki temeljijo na politiki identitete, zanemarjajo prav tiste kompleksne družbene in politične procese, znotraj katerih se (seksualne) identitete najprej proizvajajo in "podeljujejo" – kolikor pač ta gibanja razumejo omenjene identitete kot kritično točko svoje politike.

TRAVESTIJA IN KAMP TER IZOBČENOST KOT QUEER PRAKSA

Queer je porok za "postmoderne" politične in teoretične prakse, ki delujejo še posebno na ravni simbolične reprezentacije. Queer posega v simbolno gospodinjstvo vladajoče kulture in upošteva zelo natančne ali premalo natančne kriterije, da bi tako lahko prevzel ostanke ("left-overs") identitet. Ostanke absorbira in resignificira v "subkulturnem" kontekstu, tako da vtihotapi vase tudi vladajoče predstave: "Queers Undertaking Excellent and Symbolic Transformation."³¹

Oblika politike simbolične transformacije – in denaturalizacije spola in spolnosti – so gejevske in lezbične drag predstave, imenovane tudi kamp, to so preoblačenje, maškarada in parodija na prevladujoče predstave o spolu in spolnosti. Kamp leži prečno na ideologijo spola in spolnosti³² in skoz učinek ponavljajoče se igre prikaže, kaj je tisto, kar mora ostati "skrito".³³

In kaj je tisto skrito, kar omogoča travestijo? Sabine Hark to opisuje na primeru angleške lezbične pevke Phranc, ki je v San Franciscu nastopila z "Neil-Diamond-Revue"³⁴, torej z drag performansom, v katerem je "ponaredila" pevca Neila Diamonda. Kdo je bila oseba na odru, ki se je najprej, kot odkrita lezbična umetnica Phranc³⁵, trudila z "žensko" točko, z reprezentacijo same sebe, in potem spremenila svoje telo, s točko Neila Diamonda, "v moškega"? Lezbična ženska? Heteroseksualni moški? Butch lezbijka? Butch Queen oziroma King?³⁶

Phrancina parodija je potekala v sicer namerno nenaseljivem, "nemogočem", pa vendar dosegljivem kulturno-političnem prostoru med spoli, ki ga Teresa de Laurentis imenuje "space-off".³⁷ Nekaj podobnega kot off prostor v filmskem jeziku, torej prostor, ki ga v filmu ne vidimo, pa vendarle "vemo", da je, interpretiramo njegov obstoj.³⁸ Space-off pomeni sleherni prostor, področje, ki so ga vladajoče predstave izključile oziroma zanemarile, ga zamolčale. Parodija zaseda tako rekoč prostor med spoli, ga osvetljuje ter premika meje med vladajočimi predstavami in space-off prostori. Vrhu tega pojasnjuje ironični citat Butlerjeve, da je spol aktiven modus in torej ne počnemo

tega, kar smo, ampak smo, kar počnemo.³⁹ Za "žensko" telo ni tako nujna naveza na družbeni "ženski" spol in obratno: "moška" pojavnost še ne zagotavlja nujno "moškega" telesa. Toda "moško-heteroseksualna" pojavnost (pri Phranc) iz "ženskega" telesa vendarle ne naredi "heteroseksualnega moškega", gole podobe izvirnika. Parodija na Neila Diamonda poteka namreč v kontekstu, v katerem so bili znaki obeh spolnih identitet, saj je Phranc nastopila najprej kot "ona sama" in šele potem kot N. Diamond. "Moškost" Neila Diamonda je v Phrancini interpretaciji bila postavljena ob bok njenemu kulturno določenemu ženskemu telesu in se tako resignificirala. Toda tudi "žensko" telo Phranc se je skozi "moško" pojavnost rekontekstualiziralo. Phranc je uporabila predstave o moškosti in ženskosti tako, da jih je tako rekoč odmisliła oziroma izgnala. Ali z Lacanom: "Realno" je vedno že komedija.⁴⁰ Z drugimi besedami: spolno fiksirane (seksualne) identitete postanejo "fabricirane", saj so rezultat kontinuirane imitacije ideala spolno in seksualno diskretnjših identitet. Butlerjeva v "Imitation and Gender Insubordination" (1991) dokazuje, da je spol vedno imitacija, vedno parodija, ker izvirnik ne obstaja. Določene oblike imitacije proizvajajo namreč veliko bolj sam pojem izvirnika – kot učinek in posledico same imitacije.⁴¹

Tako v vsiljeni proizvodnji spola in heteroseksualnosti, piše Lena Laps, nikoli ni mogoče izpolniti pričakovane norme, nikoli stoodstotno ustrezati predpisanemu idealu. "Tako spol kot heteroseksualnost namreč nista 'naravno' dana izvirnika – izvirnik ne obstaja, obstajajo le ponaredki."⁴² Travestija ni parodija na izvirnik, temveč "parodija na pojem izvirnika kot takega".⁴³ Phrancina parodija je rezultat prav te strukture posnemanja. Njen performans nazorno pokaže, da je vsaka spolno določena identiteta že privzeta identiteta: občinstvo na odru je "vedelo", da v obleki Neil Diamonda tiči Phranc, ga igra in aktivno sodeluje v konstrukciji njegove pojavnosti. In ne nazadnje Phrancina parodija prikaže moškost in heteroseksualnost kot to, kar sta; ne odsev resnične narave, marveč komična imitacija samih sebe.⁴⁴

Toda učinek razumevanja spola in spolnosti kot naravnih kategorij se nenehno proizvaja. Obe kategoriji sta razumljeni kot značilnosti posameznika/ce, ki naj bi njegovo/njeno željo malodane nagonsko ali psihogenetsko strukturirali. Tukaj intervenira queer misel: Kako lahko "obstajata" samo dva spola oziroma seksualnosti? Če spol in seksualnost nista naravni, temveč politični kategoriji, potem je njuno konstrukcijo in pomen mogoče dojeti le v povezavi s kontekstom. To pomeni, da spol in seksualnost v različnih kontekstih privzemata tudi različne pomeni, ki so vsi enako "realni" in jih ne moremo razumeti skozi odnos med izvirnikom in ponaredkom. Spolne

jezika, razbiranje lezbičnih pomenov v popularni kulturi. Ti subverzivni pomeni so pripisani predusem izobčenkam, "outsider-skim" junakinjam. Lezbično/gejevsko oko iztirjenost, nepravovernost izobčencev obrne proti mainstream kulturi ter tako razbere homoerotiko in večini občinstva neopazen humor, tudi med najbolj "nedolžnim" družbenim gledanjem. Temelj za tak subkulturni pogled so komunikacijski namigi in šale, ki heteroseksualne podmene obračajo na glavo in motijo heteropolarnost. Mnoge marginalne skupine uporabljajo reciklirane podobe iz dominantnega jezika in kulture. To pa še ne pomeni, da vse te skupine subverzivnost podob tudi enako berejo. Denimo črnski pisci opisujejo podoben proces subverzije in transformacije dominantnega jezika in kulture – pa zato vse črnske kulture še niso kamp. Več o lezbičnem kampu v Graham Paula, "Girls with Gun Glamour – Can lesbians be camp?", **Divya, the lesbian lifestyle magazine**, 1994, 2, str. 20-24.

³⁴ S. Hark, str. 213.

³⁵ Pevkino ime "Phranc", besedna igra oblike moškega imena Frank in adjektiva "frank" – odkrit, iskren; prostodušen – pomeni še posebno ironijo tako za njeno drag performans kot za izjavo, s katero se "uradno" predstavlja:

"I'm your all-American Jewish lesbian folk singer Phranc."

³⁶ Prvotna lezbična subkultura, v obdobju 20-ih do 50-ih let, zlasti v Ameriki, Angliji in Nemčiji, se je kazala v dokaj strogi delitvi ženske – "femme" oziroma moške – "butch" vloge. Seksologi so analizirali predvsem invertiranke – torej lezbijke, ki so igrale moško vlogo.

Zanje je obstajalo še več alternativnih izrazov: bulldyke, bulldagger, bull, stud. Za femme pa se je uveljavil le sinonim "fish", v polarni kombinaciji stud-fish.

Igranje vlog butch in femme – tako v preteklosti kot danes – je sporna točka lezbišva. Zagovornice sloga butch in femme menijo, da sicer gre za zgledovanje po heteroseksualnih modelih vlog, vendar v kontekstu avtentične lezbične interakcije.

Nasprotnice, ponavadi iz vrst (lezbičnih) feministk, pa trdijo, da igranje vlog butch-femme pomeni le (zlasti dandanes, ko se že oblikujejo novi, nese-sistični modeli vlog) nekritično posnemanje heteroseksualne in patriarhalne prakse, erotizacije moči in zatiranja, ki ovira razvoj avtentične lezbične erotike.

Butch Queen (ponekod King) pa pomeni torej butch kraljico oziroma kralja; na butch tekmovanjih miss oziroma mister butch lezbijko.

Več o butch-femme življenjskem slogu pišeta S. Ardill in S. O'Sullivan "Butch/Femme Obsessions", **Feminist**

in seksualne kategorije so tako rekoč vedno že "ponarejen denar". Ne ločuje narava straighte in queere, oni so namreč veliko bolj rezultat taistih norm in njihovih učinkov. Resnica je, da ni referenta ("sex"), ki bi zagotavljal spol ("gender"), niti ničesar (spol seksualnega objekta), kar bi zagotavljalo seksualno identiteto. Tako Gayle Rubin govori o lezbičnem spolu (lesbian gender) kot o samostojni kategoriji, ki se pojavlja vsaj v dveh različicah, to sta butch in femme. Razume ju kot "načina, identiteti in vedenjski kodi, ki se tako prepletata kot razlikujeta od standardnih družbenih moških in ženskih vlog".⁴⁵ In ameriška lezbična seksologinja Pat Califia trdi, da seksualnost med lezbijko in gejem ni hetero-, ampak gejevski seksualnost.⁴⁶

"KDO SMO 'MI'?" – KRITIKA POLITIKE IDENTITETE

Pri reifikaciji spolnih in seksualnih identitet, nadaljujejo queer kritiki, so soudeleženi tudi feministični oziroma lezbični/gejevski diskurzi in gibanja. Tudi oni namreč – glede na politično nujnost afirmacije in obrambe marginalnih identitet – investirajo v stabilnost in koherentnost le-teh. Lena Laps omenja postmoderni koncept oblasti; v postmoderni misli je oblast nestabilna, decentralizirana in razpršena – zato se nihče ne more gibati zunaj nje; oblast in upor sta vedno medsebojno prepletana kompleksa.⁴⁷ Podobno Judith Butler: "To v politiki pomeni, da ni opozicije oblasti, ki ne bi bila že sama del vladajočega aparata; da je možnost delovanja že implicitno prisotna v tem, čemur se upira: da 'emancipacija' nikoli ne more pomeniti transcendence oblasti."⁴⁸

Queer misel zato v reflektivnem gibanju nasprotuje tudi "lastnim" diskurzom in raziskuje, v čem so dosedanji poskusi definiranja esence lezbične identitete ali subjektivitete prispevali k normalizaciji spolne hierarhije; pri tem se namreč vnovič proizvaja evidenca heteroseksualnosti.⁴⁹ Odtod izhaja queer predpostavka, da so tudi sama feministična, lezbična in gejevski gibanja ter subkulture prevzele vloge vladajočega reda spolnih in seksualnih mej. Vprašljivo je celo to, "ali potreba po uniformnosti, popolni avtonomiji in avtentičnosti pomeni zares najboljši način konfrontacije s heteroseksizmom in mizoginijo, saj enormno prizadevanje za nedotakljivost lezbične kategorije kaže prav na njeno nestabilnost in trhle temelje".⁵⁰ Investicije v koherentnost identitet doslej niso povzročale homogenizacije le na politični ravni, marveč so tudi ovirale kompleksno analizo družbene stvarnosti. Kajti spol in seksualnost obstajata enako malo izolirana drug od drugega kot od drugih kompleksno strukturiranih diskurzivnih polj: rase, razreda, kulture, etnične

pripadnosti... Z drugimi besedami: spol in spolnost ne "obstajata" v monolitni, avtentični, vedno enaki obliki, ampak samo v večplastnih formacijah znotraj kompleksnih razmer, v katerih se konstruirata in učita. Skoz konstrukcijo domnevno uniformnih, naravnih spolov in njihovih heteroseksualnih dopolnil pa bodo prav te povezave trajno zatemnjene.⁵¹

Tako queer politika razglša za svojo strategijo zlasti pomen parodije in travestije, queer misel in politika želita sedati v vmesne prostore "med vsemi stoli in gibanji na sceni. Queer ne razrešuje le nasprotja moško-žensko, ampak tudi nasprotje heteroseksualno-homoseksualno; vse identitete hoče razmnožiti, jih omajati, razpustiti."⁵² Lena Laps se nadalje sprašuje, "ali je queer nova, 'postmoderna identiteta' in krovni pojem za akcijsko navezo gejev, lezbijk, transseksualcev/k, transgenderjev/k, za geje identificiranih heteroseksualcev/k vseh ras in razredov... Ali pa se hoče s kritiko identitete le razmejiti od dozrajšjih konceptov, da bi tako dosegla lastno poenotenje in integriteto?"⁵³

Queer zaseda torej space-off prostore, ostanke identitet (left-overs) ter poleg spolnih in seksualnih marginalcev jemlje pod svoje okrilje tudi izobčence/ke v pravem pomenu besede: t. i. "nove moške in ženske", ki so z operativnim posegom spremenili svoj "naravni" spol. Sedaj se govori o "bioloških in drugih ženskah". Na srečanjih separatističnih lezbijk imajo vstop tako rekoč samo "biološke" lezbijke. Spol, "gender" se opisuje kot bojno polje 90-ih. Razlogi za queer misel in politiko in proti njima so že napisani, strani za in proti zavzete. Zunaj obeh strani, najbrž v space-offu, pa je Kate Bornstein, z ostanki svojih identitet, ki jih je sama prehodila: heteroseksualni moški, oče treh otrok, transseksualna lezbijka, sedaj že babica. Našla se je v lezbični, gejevski in transseksualni skupnosti – in v nobeni od njih. "Spol začenjamo razumeti kot ločujoči družbeni konstrukt in seksirano ('gendered') telo kot dvomljiv dosežek. Pišem o tem, ker sem spolna izobčenka in moje teme so teme spola... Pravijo mi namreč, da moram biti ali moški ali ženska. Eno ali drugo ... Ne sprašuj se več o svojem spolu, zdaj bodi ženska – saj si že toliko preživela – samo bodi zadovoljna. Nisem zadovoljna ... Pišem z zornega kota spolne izobčenke ... ne vem, zakaj me separatistke ne sprejemajo – verjetno sem jaz edina lezbijka, ki je uspešno kastrirala moškega in se temu smejala na odru, v časopisih in na nacionalni televiziji ... Pišem, da boste vedeli, kdo sem, tako da boste lahko zapolnili prazne prostore ... Moje življenje in moje gledališče – moja oblika in moja vsebina ..." ⁵⁴

Review, 1990, 34, str. 79-86.

³⁷ S. Hark, str. 214.

³⁸ Petra Hauc v diplomski nalogi "Onstran kadra' v igranem filmu" definira zunanost polja, ki je "prisotna vedno; filmski kader ni nikdar zaključena, vase zaprta celota, onkraj katere nič ne stoji". Vstopanje in izstopanje oseb iz kadra aktivira prostor onkraj okvirja kadra, zunanost polja. Ker je film "edina umetnost, kjer eksistira tudi prostor, ki ga fizično ni v kadru", je primerjava z off prostori med spolnimi identitetami lahko kaj zanimiva: "Filmski gledalec po eni strani ve, da mu okvir kadra zgolj omejuje pogled na stvarnost, stvarnost sama pa obstaja tudi zunaj tega okvirja. Po drugi strani pa percipira kader kot neko organizirano damost, kot točko pozornosti, na katero je prikovan in ji lahko uide le s pomočjo lastne fantazije". Nav. po P. Hauc, diplomatska naloga v rokopisu, AGRFT, Ljubljana 1995.

³⁹ Butler, J., 1991, nav. po S. Hark, str. 214.

⁴⁰ Nav. po S. Hark, str. 214.

⁴¹ *Ibid.*, str. 215.

⁴² L. Laps, "Lesbischsein allein genügt nicht", str. 53.

⁴³ Nav. po S. Hark, str. 215.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 215.

⁴⁵ Nav. po S. Hark, str. 216.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 216.

⁴⁷ L. Laps, str. 63.

⁴⁸ Nav. po L. Laps, str. 63.

⁴⁹ Nav. po S. Hark, str. 217.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 217.

⁵¹ *Ibid.*, str. 217.

⁵² L. Laps, str. 64.

⁵³ *Ibid.*, str. 64.

⁵⁴ S. Bornstein, "Transsexual Lesbian Playwright Tells All!", v **Gender Outlaw**, str. 144-145.

⁵⁵ S. Hark, str. 218.

NAMESTO SKLEPA: QUEER INOVACIJE

Sabine Hark omenja štiri zaključke queer misli, ki bi lahko pomenile bistveno novost v dosedanjih feminističnih, lezbičnih in gejevskih študijah:

- 1) Feministična teorija se doslej, vsaj na nemškem govornem področju, ni dovolj ukvarjala z definiranjem seksualnosti kot kategorije. Zamuja tudi v razvoju sistematične analize dihotomije hetero-homo.
- 2) Temelji za razumevanje spola (in seksualnosti) kot konstrukcij so bili res že postavljeni. Toda queer teorija se sprašuje o diskurzivnih posegih regulacije in normalizacije ter proizvodnje in stabilizacije spolnih realitet.
- 3) Spol je kategorija, vezana na kontekst – zajeti jo kot tako pomeni torej večplastno analizo kolidacije in medsebojnega konstituiranja spola, rase, razreda, spolnosti, kulture, etnične pripadnosti. Le tak postopek omogoča preseganje zgolj aditivnega razumevanja mehanizmov zatiranja.
- 4) Končno queer kritika postavlja pod vprašaj tudi nespremenljivost identitet v feminističnih, lezbičnih in gejevskih diskurzih. Tako odpira možnosti za novo (teoretično in politično) koalicijo, ki bi presegala razredne, rasne, spolne, seksualne, etnične in druge omejitve.⁵⁵

LITERATURA:

- ARDILL, S. in O'SULLIVAN, S. (1990): "Butch/Femme Obsessions", **Feminist Review**, str. 34.
- BOVOAR, S. d. (1982): **Drugi pol**, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- BORNSTEIN, K. (1995): **Gender Outlaw. On men, women and the rest of us**, Vintage Books, New York.
- BROWNING, C. (1984): "Changing Theories of Lesbianism: Challenging the Stereotypes", v Darty, T. in Potter, S. (ur.), **Women-Identified Women**, Mayfield Publishing Company, Palo Alto, California.
- GRAHAM, P. (1994): "Girls with Gun Glamour – Can lesbians be camp?", **Diva. The lesbian lifestyle magazine**, str. 2.
- HALL, S. (1989): **Cultural Identity and Cinematic Representation**, Framework, str. 36.
- HARK, S. (1994): "Queer Interventionen", v Marti, M., Schneider, A., Sgier, I. in Wymann, A. (ur.), **Querfeldein. Beiträge zur Lesbenforschung**, Verein Feministische Wissenschaft, Bern-Zürich-Dortmund.
- HAUC, P. (1995): **'Onstran kadra' v igranem filmu**, diplomatska naloga v rokopisu, AGRFT, Ljubljana.
- LAPS, L. (1995): "Lesbischsein allein genügt nicht", **Ihrrsinn. Eine radikalfeministische Lesbenzeitschrift**, str. 11.
- RICH, A. (1980): "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", **Signs. Journal of Women in Culture and Society**, zv. 5, št. 4.
- WARNER, M. (1991): "Introduction: Fear of a Queer Planet", **Social Text**, zv. 9, št. 4.